

საქართველოს მეცნიერებათა აკადემია
აკად. გ. წერეთლის სახელობის
აღმოსავლეთმცოდნეობის ინსტიტუტი

ხელნაწერის უფლებით

ლეილა ბახტაძე

იმპერატივის სემანტიკა და სინტაქსი
ბიბლიისა და თანამედროვე ებრაულში

10.02.06 – ახლო აღმოსავლეთის ენები
(სემიტური ენები)

ფილოლოგიის მეცნიერებათა კანდიდატის სამეცნიერო
ხარისხის მოსაპოვებლად წარდგენილი დისერტაციის

ა ვ ტ ო რ ე ჟ ე რ ა ტ ი

თბილისი
2006

ნაშრომი შესრულებულია ივ. ჯავახიშვილის სახელობის თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტის კუმანიტარული ფაკულტეტის აღმოსავლეთმცოდნეობის მიმართულების ებრაულ-არამეული ფილოლოგიის კათედრაზე

სამეცნიერო ხელმძღვანელები: ფილოლოგიის მეცნიერებათა დოქტორი, პროფესორი
კონსტანტინე წერეთელი

ფილოლოგიის მეცნიერებათა კანდიდატი, დოცენტი
მანანა გოცირიძე

ოფიციალური ოპონენტები: ფილოლოგიის მეცნიერებათა დოქტორი
ვლადიმერ ლეკიაშვილი

ფილოლოგიის მეცნიერებათა კანდიდატი
მარიამ ნედოსპასოვა

დისერტაციის დაცვა შედგება 2006 წლის „31“ „მთ“ „მთ“ საათზე საქართველოს მეცნიერებათა აკადემიის აკად. გ. წერეთლის სახ. აღმოსავლეთმცოდნეობის ინსტიტუტთან არსებული სადისერტაციო საბჭოს (P10.06.№9) სხდომაზე. მისამართი: 0162, თბილისი, აკად. გ. წერეთლის ქ. 3.

დისერტაციის გაცნობა შესაძლებელია საქართველოს მეცნიერებათა აკადემიის თბილისის აკად. გ. წერეთლის სახ. აღმოსავლეთმცოდნეობის ინსტიტუტის ბიბლიოთეკაში.

ავტორეფერატი დაიგზავნა 2006 წლის „29“ „ახი“ „ახი“

სადისერტაციო საბჭოს სწავლული მდივანი, ფილოლოგიურ მეცნიერებათა კანდიდატი

დ. სვანი

გ. სვანი

АКАДЕМИЯ НАУК ГРУЗИИ
ИНСТИТУТ ВОСТОКОВЕДЕНИЯ ИМ. АКАД. Г. ЦЕРЕТЕЛИ

На правах рукописи

Лейла Борисовна Бахтадзе

СЕМАНТИКА И СИНТАКСИС ИМПЕРАТИВА
В БИБЛЕЙСКОМ ЕВРЕЙСКОМ ЯЗЫКЕ
И СОВРЕМЕННОМ ИВРИТЕ

10.02.06 – Языки Ближнего Востока
(Семитские языки)

А В Т О Р Е Ф Е Р А Т

диссертации, представленной на соискание ученой степени кандидата филологических наук

Тбилиси
2006

Работа выполнена на кафедре еврейско-арамейской филологии гуманитарного факультета востоковедческого направления Тбилисского государственного университета им. Ив. Джавахишвили

Научные руководители: доктор филологических наук,
профессор **Константин Церетели**

кандидат филологических наук,
доцент **Манана Гоциридзе**

Официальные оппоненты: доктор филологических наук
В. Лекиашвили

кандидат филологических наук
М. Недоспасова

Защита состоится „31“ „მაის“ 2006 г. в „19“ часов на заседании диссертационного совета (P10.06.№9) при Институте востоковедения им. акад. Г. Церетели Академии Наук Грузии.
Адрес: Тбилиси, ул. акад. Г.В. Церетели 3.

С диссертацией можно ознакомиться в библиотеке Института востоковедения им. акад. Г. Церетели Академии Наук Грузии

Автореферат разослан „29“ „აპრილ“ 2006 года

Ученый секретарь диссертационного совета,
кандидат филологических наук

Д. Свани

Д. Свани

ნაშრომის ზოგადი დახასიათება

თემის აქტუალობა. თანამედროვე ლინგვისტურმა თეორიებმა, (კოგნიტიური სემანტიკა, ლინგვისტური ფუნქციონალიზმი, სამეტყველო აქტის თეორია და სხვ.), რომელთა თანახმად წინადადების სემანტიკისა და ზოგადად ენის აღწერა შეუძლებელია სასაუბრო აქტის მონაწილეთა – მოსაუბრის (ადრესანტის)

და მსმენელის (ადრესატის), აგრეთვე საკომუნიკაციო სიტუაციის გათვალისწინების გარეშე, აქტუალური გახდა კომუნიკაციურ-ფუნქციონალური მიდგომა ენობრივი ერთეულების კვლევისადმი. კოგნიტიური ლინგვისტიკა უპირატესობას ანიჭებს სემანტიკის კვლევას, სამეტყველო აქტის თეორია კი ენის მთავარ ერთეულად მიიჩნევს სამეტყველო აქტს, რომელიც აერთიანებს ამა თუ იმ განზრახვასა და მიღწეულ შედეგს, ანუ ადამიანთა კომუნიკაციის მინიმალური ერთეულია არა წინადადება ან სხვა გამონათქვამი, არამედ ქმედება – კონსტატაცია, კითხვა, ბრძანება, ახსნა-განმარტება და სხვ.

რ. იაკობსონი ასეთ საკომუნიკაციო სქემას წარმოგვიდგენს: მოლაპარაკე (ლოკუციის წყარო) შეტყობინებას გადასცემს ადრესატს (ლოკუციის მიზანს), ხოლო სამეტყველო აქტის მესამე შემადგენელია თვით შეტყობინება, გამონათქვამი, ლოკუცია. იმისთვის, რომ შეტყობინებამ შეასრულოს თავისი ფუნქცია, მას სჭირდება კონტექსტი – როგორც რეფერენტის ობიექტი, რომელიც ნაცნობია ადრესატისათვის და რომელსაც უკვე აქვს ვერბალური (ენობრივი) ფორმა. ყოველივე ეს ქმნის ექსტრალინგვისტურ კონტექსტს. ამასთანავე, ლოკუცია განფენილია დროში. ამდენად, სიტუაციური კონტექსტი, ენობრივ კონტექსტთან ერთად, აუცილებელი პირობაა წარმატებული კომუნიკაციისათვის.

ამგვარი მიდგომა საინტერესოს ხდის იმპერატიული კონსტრუქციების ანალიზს, რომლებიც თავის მხრივ ძალზე მჭიდროდაა დაკავშირებული საკომუნიკაციო სიტუაციასთან და სასაუბრო აქტის მონაწილეებთან — მსმენელთან და მოსაუბრესთან. თანამედროვე ლინგვისტიკაში კომუნიკაციურ-ფუნქციონალურ ფაქტორს სულ უფრო მეტი ყურადღება ეთმობა ცნობილი ენათმეცნიერების ვ. ხრაკოვსკის, ა. ვოლოდინის, ო. ახმანოვას და სხვათა შრომებში.

ჩვენი ნაშრომი ეძღვნება იმპერატივის სემანტიკასა და სინტაქსს ბიბლიისა და თანამედროვე ებრაულ ენაში. იმპერატივისა და ზოგადად კილოს შესახებ არსებული თეორიების, და ხსენებულ პრობლემატიკაზე სხვადასხვა მკვლევართა მოსაზრებების გათვალისწინებით, შევეცადეთ აღგვეწერა იმპერატიული ფორმებისა და კონსტრუქციების სემანტიკური და სიტაქსური თავისებურებები ბიბლიისა (მოსეს ხუთწიგნული) და თანამედროვე ებრაულ ენაში. ნაშრომი შესრულებულია თანამედროვე ენათმეცნიერების ტენდენციების — ფუნქციონალიზმის, ენობრივი მოვლენების ექსპლანატორობის, ასევე დღევანდელი ლინგვისტიკისათვის აქტუალური — ფსიქოლოგიური და სოციოლოგიური ფაქტორების გათვალისწინებით.

კვლევის საგანი და მიზანი. იმპერატიული კონსტრუქციების აღწერა და სისტემატიზაცია მათი სტრუქტურის, გამოყენებისა და ფუნქციის თვალსაზრისით; იმპერატივის კატეგორიის სემანტიკური ველის განსაზღვრა, იმპერატიული წინადადების ტიპებისა და მათი სინტაქსური თავისებურებების აღწერა ბიბლიისა და თანამედროვე ებრაულში.

ნაშრომის ძირითადი შედეგები და მეცნიერული სიახლე.

1. ებრაული იმპერატიული კონსტრუქციების კომპლექსური, სისტემური მეცნიერული აღწერა, რომელიც

მიზნად ისახავს იმპერატივის ფუნქციისა და ადგილის გარკვევას ებრაული ზმნის სისტემაში. იმპერატიული სემანტიკის კონსტრუქციების კლასიფიკაცია შინაარსის მიხედვით კონკრეტული სასაუბრო სიტუაციის გათვალისწინებით.

იმპერატივის ფორმა ადასტურებს, რომ ის მჭიდროდ არის დაკავშირებული იმპერფექტივთან, რამდენადაც ორივე — იმპერატივი და იმპერფექტივი ერთი მოდელით იწარმოება.

გამოთქმულია მოსაზრება, რომ იმპერატივის სფეროს II პირთან ერთად, შეიძლება მიეკუთვნოს I და III პირის ფორმებიც, თუმცა ამ უკანასკნელთ მორფოლოგიურად (ექსპლიციტური) გამოხატულება არ გააჩნიათ. ამასთან, ისეთი ზმნური კატეგორიის აღწერისას, როგორცაა იმპერატიული

მოდალობა, ერთ-ერთი მნიშვნელოვანი ფაქტორია სიტუაციის კონტროლის ცნება.

თანამედროვე ენისთვის დამახასიათებელია გამარტივების ტენდენცია — იმპერატივის ფორმები ჩანაცვლებულია მომავალი დროის მე-2 პირის ფორმებით, რადგან ნაწარმოები თემების იმპერატივის ფორმები მორფოლოგიურად უფრო რთულია, ვიდრე მომავალი დროის ფორმები.

2. პირველადაა აღწერილი იმპერატივის გამოხატვის ალტერნატიული საშუალებები — ინფინიტიური კონსტრუქციები, ელიფსური კონსტრუქციები, მათი მოდელები ებრაულ ენაში, საკომუნიკაციო პოტენციალი და ეფექტურობა გარკვეულ სასაუბრო აქტებში.

3. ნაშრომის მნიშვნელოვანი ნაწილი შეეხება იმპერატივის სინტაქსურ თავისებურებებს — შინაარსის და სტრუქტურის მიხედვით აღწერილია არა მარტო პრედიკატული იმპერატიული წინადადების ტიპები, არამედ სასაუბრო ენაში ფართოდ გავრცელებული ინფინიტიური და ელიფსური წინადადებების სინტაქსური თავისებურებანიც.

თანამედროვე ენისგან განსხვავებით, რომლისთვისაც საერთოდ დამახასიათებელია სხვადასხვა, მათ შორის სინ-

ტაქსური სტრუქტურების გამარტივების ტენდენცია, ბიბლიის ტექსტებში ხშირია რთული წინადადებები, რომლებშიც რამდენიმე (3 ან მეტი) ბრძანებითი წინადადებაა გაერთიანებული.

4. ირკვევა, რომ იმპერატივი ბიბლიურსა და თანამედროვე ებრაულ ენაში ხასიათდება ძირითადად იმავე რიგის მორფოლოგიური, ლექსიკური თუ სინტაქსურ-სემანტიკური ნიშნებით, რომლებიც ტიპურია სხვა ენებისათვის. ასეთ უნივერსალურ ნიშნებს განეკუთვნება კერძოდ ბრძანებითი ინტონაცია, ნაცვალსახელური ქვემდებარის უქონლობა, I და III პირის ბრძანებითისათვის აღწერითი ფორმების გამოყენება, აპელაციური ფუნქციის რეალიზება და სხვა.

კვლევის მეთოდები. ნაშრომი შესრულებულია ლინგვისტიკის თანამედროვე ტენდენციების – კოგნიტიურ-ფსიქოლოგიური, კომუნიკაციურ-ფუნქციონალური, სოციოლინგვისტური ფაქტორების გათვალისწინებით. გამოყენებულია ლინგვისტური დაკვირვებისა და აღწერის, კონტექსტოლოგიური ანალიზის, სემანტიკური ველის ანალიზის მეთოდები. შერჩეულია ბიბლიის (მოსეს ხუთწიგნულის) ტექსტები, თანამედროვე მწერლობის ნიმუშები, აგრეთვე მაგალითები ცოცხალი მეტყველებიდან და საგაზეთო მასალიდან.

ნაშრომის პრაქტიკული მნიშვნელობა: სადისერტაციო ნაშრომი შეიძლება გამოყენებულ იქნეს კლასიკური და თანამედროვე ებრაული ენის გრამატიკის სალექციო კურსებში, აგრეთვე სათანადო პრობლემატიკის შემდგომი კვლევისას სხვა სემიტიური ენების მასალაზე. დისერტაციაში მიღებული დასკვნები გარკვეულ ინტერესს წარმოადგენს ტიპოლოგიური ლინგვისტიკის თვალსაზრისითაც.

ნაშრომის აპრობაცია. ნაშრომი შესრულდა თბილისის ივ. ჯავახიშვილის სახ. თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტის ებრაულ-არამეული ფილოლოგიის კათედრაზე.

ნაშრომის ძირითადი ნაწილი მოხსენებების სახით წაკითხული იყო საერთაშორისო სამეცნიერო კონფერენციებზე (X, XI საერთაშორისო კონფერენციები იუდაიკაში, მოსკოვი, 2003, 2005). ნაშრომის ძირითადი დებულებანი ასახულია სხვადასხვა სამეცნიერო ჟურნალში (ოსუ შრომები, „პერსპექტივა-XXI“, „სემიტოლოგიური ძიებანი“) გამოქვეყნებულ 3 სტატიაში.

სადისერტაციო ნაშრომის სტრუქტურა და შინაარსი
ნაშრომი შედგება შესავლის, 4 თავისა და დასკვნისაგან. ერთვის გამოქვეყნებული ლიტერატურის სია. ნაშრომი მოიცავს კომპიუტერზე დაბეჭდილ 120 გვერდს.

შესავალში განსაზღვრულია ნაშრომის საგანი და მიზანი, დასაბუთებულია არჩეული თემის აქტუალობა, თეორიული და პრაქტიკული მნიშვნელობა, მეცნიერული სიახლე; მოცემულია საკვლევი მასალის ზოგადი დახასიათება და მისი ანალიზის მეთოდები, სადისერტაციო ნაშრომის სტრუქტურის მოკლე აღწერა.

თავი პირველი.

იმპერატივის ადგილი და ფუნქცია ზმნის კატეგორიათა სისტემაში.

ტრადიციულად, იმპერატივი განიმარტება როგორც კილოს კატეგორიის ერთ-ერთი ფორმა, რომელიც ზმნით აღნიშნულ მოქმედებას შესასრულებლად წარმოგვიდგენს. იმპერატივის, ანუ ბრძანებითი კილოს არსი მდგომარეობს იმაში, რომ მოუწოდოს მსმენელს ან აიძულოს ის, შეასრულოს ესა თუ ის მოქმედება. იმპერატივი, როგორც ზმნის

ერთ-ერთი კილო, ყველა აქამდე ცნობილ ენაში არსებობს, თუმცა ყოველთვის არ გააჩნია სპეციალური ფორმა. კილოს კატეგორია მჭიდროდ უკავშირდება მოდალობის ცნებას. წინადადების მოდალობა არის კატეგორია, რომელიც გამოხატავს გამონათქვამის სხვადასხვა მიმართებას სინამდვილისადმი და მოლაპარაკის (იშვიათად — მსმენელის) დამოკიდებულებას შეტყობინებასთან. მოდალობა ერთგვარად წინადადების მნიშვნელობის კომენტარია. მოდალობაში იგულისხმება მოსაუბრის მიერ რეალობის აღქმა. ამა თუ იმ კილოს ფორმით მოსაუბრეს შეუძლია გამოხატოს თავისი შეფასება, დამოკიდებულება ზმნით გადმოცემული მოქმედების მიმართ.

ებრაულ ენაში, სხვა ენების მსგავსად, მოდალობის ფუნქციურ-სემანტიკური კატეგორიის გადმოცემის ძირითად საშუალებას ზმნის კილო წარმოადგენს. ებრაულში კილო ოთხია: პირდაპირი (ინდიკატივი), ირიბი კილოები: ბრძანებითი (იმპერატივი), პირობითი (იუსივი) და ნატვრითი (კოჰორტატივი).

მაგრამ არსებობს იმპერატივის არატრადიციული განმარტებაც. სწორედ იმპერატივს ახასიათებს ისეთი სპეციფიკური სემანტიკური და ფორმობლივი თავისებურებანი, რომელთა გამო ბევრი ცნობილი მკვლევარი (ვ. ვინოგრადოვი, დ. შტელინგი, ა. პაზუხინი, რ. იაკობსონი სხვები) საერთოდ გამოყოფენ მას ზმნის საერთო სისტემიდან, რადგან, მათი აზრით, თუ სხვა კილოები არ უკავშირდება საკომუნიკაციო ჩარჩოს, იმპერატივის ემსახურება სპეციალურად ერთ-ერთი საკომუნიკაციო ფუნქტორის ასახვას. ვ. ხრაკოვსკი და ა. ვოლოდინი, რომელთა თეორიას იმპერატივის სემანტიკის შესახებ ჩვენ ხშირ შემთხვევაში ვეყრდნობით, სხვადასხვა ენების ინდიკატიური და იმპერატიული პარადიგმის შედარებითი ანალიზის შედეგად, აგრეთვე კილოს კატეგორიის მათ მიერ შემოთავაზებული განმარტების მიხედვით, რომლის თანახმად, კილო და დრო ერთიან გრამატიკულ კატეგორიად

უნდა განიხილებოდეს, თვლიან, რომ როგორც შინაარსობრივი, ასევე ფორმალური ნიშნების მიხედვით, იმპერატივი არ მიეკუთვნება კილოს კატეგორიას. კილო განსაზღვრავს ფაქტის რეალურობას/არარეალურობას მოსაუბრის თვალსაზრისით, ხოლო დრო წარმოადგენს რეალობის არსებობის საშუალებას, ამიტომ დრო არის კილოს კატეგორიის სუბკატეგორია.

რაც შეეხება იმპერატივს, მას აქვს სპეციფიკური აპელაციური ფუნქცია, შინაარსობრივად ის არც რეალურია და არც ირეალური, რის გამოც იმპერატივი უპირისპირდება ზოგადად კილოს კატეგორიას. ებრაული ენის ტრადიციულ გრამატიკებში იმპერატივი განიმარტება, როგორც კილოს კატეგორია, თუმცა იმპერატივის შესახებ განსხვავებულ აზრს გამოთქვამს ებრაული ენის ზოგიერთი ავტორიტეტული მკვლევარი. ხ. როზენის აზრით, იმპერატივის კატეგორიალური სტატუსის განსაზღვრა ძნელია, რადგან ის არც დროის კატეგორიას ეკუთვნის და არც კილოსას, ამიტომ იმპერატივი ინფინიტივის მსგავსი კატეგორიაა და მისი ადგილი ვერბოიდების სისტემაშია. ე. კუჩერის აზრით, იმპერატივი, რომელიც გამოიყენება მხოლოდ წართქმით წინადადებაში, წარმოადგენს მოდალური მნიშვნელობის გამომხატველ საგანგებო სტრუქტურას, რომელიც მჭიდროდაა დაკავშირებული იმპერფექტივთან და იმავე მოდელით იწარმოება (Kutcher E. A. History of the Hebrew Language. Jerusalem, 1983).

როგორც ე. პროკოპოვიჩი მიუთითებს, მომავალი დროის წარმოება, რომელიც მოსალოდნელ მოქმედებას აღნიშნავს, თავისი სემანტიკით ახლოსაა კილოს ფორმებთან. ბრძანებით კილოში თავისთავად დევს მომავალი დროის იდეა, რადგან ბრძანება გაიცემა მხოლოდ მოქმედების მომავალში შესასრულებლად.

ებრაულ ენაში, როგორც აღინიშნა, იმპერატივის წარმოება საზოგადოდ მჭიდროდაა დაკავშირებული იმპერფექტივთან. ებრაულში უხვად არის მაგალითები, როდესაც იმპერფექტივის მე-2 პირის ფორმებით გადმოცემულია იმპერატივი, რომელიც შესაძლოა სხვადასხვა მოდალობას გამოხატავდეს – კატეგორიულ ბრძანებას, თხოვნას, მიმართვას და ა.შ.

იმისათვის, რომ გაირკვეს იმპერატივის ადგილი და მნიშვნელობა ზმნის სისტემაში, ნაშრომის ამ თავში, მოყვანილი მაგალითების საფუძველზე, მოცემულია მცდელობა იმპერატივის ფუნქციური დანიშნულების დაზუსტებისა რამდენიმე ძირითადი მომენტის გათვალისწინებით. ესენია:

ინტონაცია, რომელიც ნებისმიერი წინადადების აუცილებელ ფორმალურ ნიშანთა რიცხვში შედის. ის განასხვავებს თხრობით, კითხვით და ბრძანებით წინადადებებს. იმპერატიული ინტონაცია განსაკუთრებით მნიშვნელოვანია იმ შემთხვევებში, როდესაც იმპერატიულ წინადადებაში გამოიყენება არა იმპერატიული ფორმები, არამედ მომავალი დროის ინდიკატიური ფორმა ან ინფინიტივი. ინტონაცია რიგ შემთხვევებში წარმოადგენს ომონიმის თავიდან აცილების საშუალებას: იმპერატიული/არაიმპერატიული ფორმების გამოყენებისას.

მორფონოლოგიური აგებულება, რაც ასევე განაპირობებს იმპერატივის სპეციფიკურობას ზმნის კილოთა სისტემაში. იმპერატივის ფორმა ადასტურებს, რომ ის მჭიდროდაა დაკავშირებული იმპერფექტივთან, რამდენადაც ორივე (იმპერატივი და იმპერფექტივი) ერთი მოდელით იწარმოება. ებრაულში ბრძანებითს საკუთარი ფორმები მხოლოდ მე-2 პირში აქვს.

ბრძანებითში ზმნის პარადიგმას ასეთ სახე აქვს:

Qal

მხ. რ.	მრ. რ.
II პ. მამრ k'ōḥ	kitḥū
II პ. მდ. kitbī	k'ōḥnā

Nip'al

II პ. მამრ hikkāṭēḥ	hikāṭhū
II პ. მდ. hikkāt'bī	hikkāṭabnā

Piel

II პ. მამრ sappēr	saprū
II პ. მდ. saptī	sappērā

Hip'il

II პ. მამრ haqṭēl	haqṭīlū
II პ. მდ. haqṭīlī	haqṭēlnā

Hitpa'el

II პ. მამრ. hitqaṭēl	hitqaṭ'lū
II პ. მდ. hitqaṭ'ī	hitqaṭalnā

რაც შეეხება მე-3 პირს, აქ გამოყენებულია იმპერფექტივის ფორმები (ჩვეულებრივ, პირობითი კილო). თანამედროვე ებრაულისათვის დამახასიათებელია ტენდენცია იმ-

პერატივის ფორმების შეცვლისა მომავალი დროის მე-2 პირის ფორმებით — უპირატესად *Nip'al-ov*, *Hip'il-ov*, *Hitpa'el-ov* თემებში, რაც გამარტივების ტენდენციის მოქმედების შედეგია, რადგან ნაწარმოები თემების იმპერატივის ფორმები მორფოლოგიურად უფრო რთულია, ვიდრე მომავალი დროის ფორმები.

მაგ.: მამრ. სქ. მხ. რ. *dabbēr*, მდ. სქ. *dabb'ri* — *ილაპარაკე!* *p'qōd* — *უბრძანე!* მაგრამ მამრ. სქ. მხ. რ. *taggīš* — ნაცვლად *haggēš* — *მოიტანე!* (*ngš* პირი, *Hip'il*); *tamtin* — ნაცვლად *hamtēn* — *მოიცადე!* (*mtn* პირი, *Hip'il*). იმპერატივის მე-2 პირის ფორმებით გადმოცემული იმპერატივი შესაძლოა სხვადასხვა მოდალობას გამოხატავდეს — კატეგორიულ ბრძანებას, თხოვნას, მიმართვას და ა.შ.

ტრადიციულად ითვლება, რომ შინაარსობრივად იმპერატივის ფორმები ასახავენ აპელაციური ურთიერთობის რეფერენტულ სიტუაციას (იძულებით სიტუაციას), რომელიც შეიცავს ორ მონაწილეს — მოსაუბრესა და მსმენელს. ამასთან, უფრო გავრცელებულია აზრი, რომ იძულებითი ან აკრძალვითი მოქმედების შემსრულებლად შეიძლება გამოდიოდეს მხოლოდ მსმენელი (=ადრესატი). ამგვარი მიდგომით, იმპერატივის პარადიგმაში შეიძლება შევიდეს მხოლოდ მე-2 პირის ფორმები, რომლებიც აღნიშნავენ, რომ იძულებითი მოქმედების შემსრულებელი არის მსმენელი (=ადრესატი).

ჩვენ ვეთანხმებით ვ. ხრაკოვსკისა და ა. ვოლოდინის აზრს, რომ იმპერატივის სფეროს განეკუთვნება არა მხოლოდ ის შემთხვევები, როდესაც მოქმედების შემსრულებელია II პირი, არამედ ის შემთხვევებიც, როდესაც მოქმედებას ასრულებს მოსაუბრე (I პირი), ან პირი, რომელიც არ მონაწილეობს სასაუბრო აქტში (III პირი), ან ჩამოთვლილ პირთა ნებისმიერი კომბინაცია. ებრაულში, როგორც აღვნიშნეთ, სპეციალური ფორმები იმპერატივს მხოლოდ მე-2 პირისთვის აქვს, თუმცა ცნობილია ენები (მაგ. ფინური, ბე-

ლორუსული და სხვ.) რომლებშიც I და III პირის იმპერატივისათვის არსებობს სპეციალური ფორმები და აღნიშნული ფორმები შედის იმპერატივის პარადიგმაში (Храковский В. С., Володин А. П., Семантика и типология императива. Ленинград, 1986).

როგორც ნ. დობრუშინა აღნიშნავს, იმპერატიული მოდალობის ზმნური კატეგორიების აღწერისას ერთ-ერთი მნიშვნელოვანი ფაქტორია სიტუაციის კონტროლის ცნება (Добрушина В. Проблема контролируемости побудительной ситуации в типологическом аспекте. www.dialog-21.ru).

ვ. ხრაკოვსკი და ი. ვოლოდინი ასევე მიუთითებენ, რომ „კაუზაციას ექვემდებარება პროცესები ან სიტუაციები, რომლებიც ყოველთვის ან გარკვეულ შემთხვევაში ემორჩილება ადამიანის ნებას — სავსებით ან ნაწილობრივ“. კაუზაცია შეიძლება ეხებოდეს უშუალოდ მოსაუბრეს — ამ შემთხვევაში საქმე გვაქვს მე-2 პირის იმპერატივთან. მოსაუბრე ზემოქმედებს მსმენელზე პირდაპირ, ვერბალურად და აქვს სიტუაციის რეალური კონტროლის საშუალება (Храковский В. С., Володин А. П., 1986).

კაუზაცია შესაძლოა მიმართული იყოს პირისადმი, რომელიც მოცემულ მომენტში არ მონაწილეობს საუბარში. ბრძანების ამ ფორმას უწოდებენ მე-3 პირის იმპერატივს და ის გადმოსცემს არაპირდაპირ, ირიბ იძულებას, რომელიც რეალიზდება თანამოსაუბრის, ანუ მე-2 პირის მეშვეობით. ამასთან, სიტუაციის კონტროლის უნარი შედარებით ნაკლებია, ვიდრე უშუალოდ მე-2 პირისადმი მიმართული ბრძანების გადმოცემისას.

როდესაც საუბარია I პირზე, იგულისხმება ერთობლივი მოქმედების ფორმები მრ. რ. I პირისა და ასევე თვითმოწოდების გამომხატველი მხ. რ. ფორმები. თუმცა, მრ. რ. I პირის ფორმები უფრო ხშირია, ვიდრე მხ. რ.-ისა, შესაძლოა

იმიტომ, რომ ისინი ამავე დროს ადრესატისადმია მიმართული. სიტუაციის კონტროლის ფაქტორი ამ შემთხვევაში ნაკლებმნიშვნელოვანია. როგორც უ. ვაინრაიხი აღნიშნავს, იმპერატივის გამოხატვის საშუალებები, ჩვეულებრივ, დაკავშირებულია დეიქტურ კატეგორიებთან და მე-2 პირისათვის უფროა განვითარებული, I და III პირების შემთხვევაში კი უფრო ანალიტიკურია (Вейнрейх У., О семантической структуре языка. Новое в лингвистике, т. 5. Москва, 1987.)

ვიზიარებთ გავრცელებულ მოსაზრებას იმის შესახებ, რომ რთულია, ცალსახად განისაზღვროს იმპერატივის ადგილი ზმნის კატეგორიათა სისტემაში, რადგან საზოგადოდ, ფუნქციისა და პარადიგმის წყობით იმპერატივი უპირისპირდება სხვა კილოებს. მაგრამ ზოგადად, კილო არის ფორმა ზმნისა, რომელიც გვიჩვენებს, რომ მოსაუბრის მიერ დასახელებული მოქმედება უნდა იქნეს გაგებული ან როგორც უეჭველი ფაქტი, ან როგორც შესაძლებელსავარაუდებელი, ან კიდევ როგორც შესასრულებელი. ებრაულ ენაში, სხვა ენების მსგავსად, მოდალობის ფუნქციურ-სემანტიკური კატეგორიის გადმოცემის ძირითად საშუალებას ზმნის კილო წარმოადგენს. ინდიკატივი პირდაპირ კილოს განეკუთვნება, ხოლო იმპერატივი, იუსივსა კოპორტატივთან ერთად – ირიბ კილოებს.

ვიზიარებთ აზრს, რომ იმპერატივი და ინდიკატივი წარმოადგენს ორ სავალდებულო ფორმას, რომლებიც აუცილებლად შედიან კილოს კატეგორიაში ყველა ენაში და ამიტომ, ჩვენი შეხედულებით, მიუხედავად რიგი მორფოლოგიური, ფონეტიკური თუ სხვა თავისებურებებისა, იმპერატივი ებრაულში წინადადების პრედიკატული მოდალობის მთავარი საშუალებაა და კილოს კატეგორიის ერთ-ერთ ფორმად უნდა განიხილებოდეს.

თავი მეორე

იმპერატივის გამოხატვის ალტერნატიული საშუალებები ებრაულში ბრძანების გადმოცემა შესაძლებელია არა მხოლოდ იმპერატივის, არამედ ინდიკატივის, იუსივის, კოპორტატივის ფორმებით. ებრაულ ენაში, სხვა ენების მსგავსად, იმპერატივის გამოხატვის ალტერნატიული საშუალებები საკმაოდ მრავალფეროვანია და გარკვეული სემანტიკური თავისებურებებით ხასიათდება. ამ თვალსაზრისით, პირველ რიგში უნდა დავასახელოთ ინფინიტივი, რომლის გამოყენების შემთხვევები ბრძანებითის ფუნქციით განსაკუთრებით ხშირია. ბიბლიის ტექსტებში

კატეგორიულ ბრძანებას არცთუ იშვიათად გადმოსცემს აბსოლუტური ინფინიტივი:

zākūr 'et yōm haššabāt

გახსოვდეს დღე შაბათისა [Ex 20:8].

საყურადღებოა, რომ ამ ფორმით ბრძანება ბიბლიის ტექსტებში გადმოიცემა, მოგვიანებით აბსოლუტური ინფინიტივი ამ ფუნქციით აღარ იხმარება. თანამედროვე ებრაულში კი სხვადასხვა სახის ბრძანებას გადმოსცემს კონსტრუქციული ინფინიტივი. აქ განსახილველია რამდენიმე შემთხვევა: კონსტრუქცია I⁺inf. – კატეგორიული ბრძანების გამოსახატავად, როდესაც ის მიმართულია ორზე მეტი პირისადმი (მაგ. მასწავლებლის მიერ კლასისადმი მიმართვისას): მაგ:

lištōq! – სიწყნარე

lo' l'hikkanēs! – ნუ შემოხვალთ!

თანამედროვე ებრაულში ოფიციალური მითითების, ინსტრუქციის გადმოცემისას I⁺ წინდებულის inf. cstr ს ზოგჯერ ახლავს yēš:

k'tōsēp t'zūnā yēš laqahat 1-2 ṭablīōt lipnēi h^arūhā.
yēš l'hiwa'eš b'rōpē.

როგორც კვებითი დანამატი, მიიღება 1-2 აბი ჭამამდე. სასურველია ექიმის რჩევით (წამლის მიღების ინსტრუქცია).

ინფინიტივით გადმოცემული იმპერატივისათვის დამახასიათებელია ექსპრესიულობა და კატეგორიულობა, განსაკუთრებით ე.წ. „ინსტრუქციული იმპერატივისა“ და პროპიბიტივისათვის, რომლებიც გადმოსცემენ მითითებას ან აკრძალვას, მიმართულს ანონიმი მსმენელისადმი.

ამ ტიპის წარწერები ხშირია ქუჩებში, როდესაც რაიმე ქმედებაა აკრძალული:

lo' lašebet kân!

აქ არ დასხდეთ!

lo' lagā'at!

ხელით ნუ შეეხებით!

ამგვარი კონსტრუქციების სპეციფიკა მდგომარეობს იმაში, რომ მათი საშუალებით გამოიხატება არა მარტო უაპელაციო ბრძანება ან კატეგორიული მითითება, არამედ მოქმედების შესრულების აუცილებლობა, ამასთან, ეს მოქმედება არის არა კონკრეტული და რეალური, არამედ გარკვეულწილად პოტენციური, რომლის შესრულება არაა დამოკიდებული მსმენელის ნებაზე და არც შეიძლება, გაკონტროლებულ იქნეს მის მიერ. აღნიშნული ტიპის წინადადებებს ადრესატისაგან პასუხი მოსდევს მხოლოდ იმ შემთხვევაში, როცა საჭიროა ინფორმაციის დაზუსტება ან დამატებითი ცნობების მიღება. მაგრამ ძირითადად, ამგვარი კონსტრუქციები ატარებს უაპელაციო განკარგულების ქვეტექსტს და გამორიცხავს უარს.

გარდა კატეგორიული ბრძანებისა, I^c -წინდებულისა და ნაწილაკების კომბინაციით გადმოიცემა თა-

ვაზიანი მიმართვა. საერთოდ, იმპერატიულ კონსტრუქციებში, იქნება ეს ზმნის პირიანი თუ უპირო ფორმები, ფართოდ გამოიყენება როგორც „გამაძლიერებელი“, ისე „შემარბილებელი“ ნაწილაკები nā' იშვიათად ānā' b'ḥaqašā' მოწოდებისას hābā' .

nā' lišgōr 'et haddelet.

დახურეთ კარი, გეთაყვა.

hābā' lištōt!

მოდი, დავლიოთ!

b'ḥaqašā' l'hikkanēs.

შემობრძანდით! (= გეთაყვა).

b'ḥaqašā' lašebet.

დაბრძანდით!

ნაწილაკები b'ḥaqašā', ānā' მოსაუბრეს შეუძლია გამოიყენოს მიმართვისას მსმენელისადმი, რომელიც სოციალური სტატუსით მასზე მაღლა ან დაბლა დგას, ან მისი თანასწორია. მათი ხმარება შეიძლება როგორც ფაქტიტიური, ისე პერმისიული კაუზაციის გამოხატვისას. ხსენებული ნაწილაკების შეტანა კონსტრუქციაში არ ახდენს გავლენას ამ უკანასკნელის ინტერპრეტაციაზე. ამასთან, აღსანიშნავია, რომ ზოგიერთ სიტუაციაში ეს ნაწილაკები და საერთოდ, მიმართვის თავაზიანი ფორმები უადგილოა. ასეთია, მაგალითად, ინსტრუქციული იმპერატივი ან საშხედრო ბრძანება (როდესაც ბრძანება გაიცემა ღროის დეფიციტის პირობებში), მაგ:

^amōd ḥōpšī! – თავისუფლად

თანამედროვე ებრაულში გვხვდება ასევე კონსტრუქციები: 'ūlai tōil, hō'el-na', hō'el-na' biḥbākā, inf. cstr. სთან ერთად,

რომლებიც მე-2 პირისადმი მიმართვის სხვადასხვა ნიუანსს გამოხატავენ $h\bar{o}el$ წარმოადგენს $h\bar{o}i\bar{l}$ $y\bar{l}$ ზმნის იმპერატიულ ფორმას, რომელიც მნიშვნელობით უახლოვდება მიმართვის ფორმებს: „კეთილი ინებეთ“, „გთხოვთ“, „თუ შეიძლება“:

$h\bar{o}$ 'el-na' $bi\bar{t}\bar{u}b\bar{k}\bar{a}$ l' targēm.
თუ შეიძლება, მითარგმნეთ.

$\bar{u}l\bar{a}i$ $t\bar{o}i\bar{l}$ l' sappēr 'al kak $y\bar{o}t\bar{e}r$ pērūt.
თუ შეიძლება, ამის შესახებ უფრო დაწვრილებით მიაშბეთ.

აკრძალვითი შინაარსის ბრძანება შეიძლება გადმოცემულ იყოს inf.cstr. სა და $\bar{a}s\bar{u}r$ („აკრძალული“) სიტყვის მეშვეობით:

$\bar{a}s\bar{u}r$ l' hadbiq $m\bar{o}d\bar{a}'\bar{o}t$.
განცხადებების გამოკვრა აკრძალულია!

გარდა ინფინიტიური კონსტრუქციებისა, კატეგორიულ ბრძანებას, გაფრთხილებას ხშირად გადმოსცემენ აბსტრაქტული არსებითი სახელები:

$z'h\bar{i}r\bar{u}t!$
ფრთხილად!

თხოვნა, ბრძანება ან სხვა ნიუანსის მქონე მიმართვა აგრეთვე შეიძლება გამოიხატოს ე.წ. ელიფსური კონსტრუქციით, რომელშიც გამოტოვებულია ზმნის იმპერატიული ფორმა

მაგ:

$b'h\bar{a}q\bar{a}\bar{s}\bar{a}$ $\bar{h}\bar{a}p\bar{i}sat$ $q\bar{a}p\bar{e}$.

თუ შეიძლება, ყავის შეკვრა (მომცით) (შდრ. რუს. пачку кофе, пожалуйста.)

ამგვარი კონსტრუქციები გამოირჩევა ექსპრესიულობით, გამოხატავს კომუნიკანტების ურთიერთობის ხასიათს და გამოიყენება გარკვეულ სასაუბრო სიტუაციებში (მაგ. საყოფაცხოვრებო სფეროში, დროის დეფიციტის პირობებში, ქუჩაში და სხვ.). ელიპტირებული კომპონენტის აღდგენა შესაძლებელია, თუმცა შესასრულებელი მოქმედების აღმნიშვნელი ზმნის გამოტოვება არ უშლის ხელს ბრძანების სწორად აღქმას და გაგებას. ზოგიერთ სიტუაციაში, როგორც ნ. კატანცევა აღნიშნავს, ამგვარი უსრული წინადადებები არ შეიძლება ჩაითვალოს სრული წინადადების იდენტურად, ხოლო ელიპტირებული წევრის აღდგენა, ელიფსური კონსტრუქციების ექსპრესიულობისა და ლაკონურობის გათვალისწინებით, გარკვეულ სიტუაციაში უმართებულო ჩანს. ყველა ზემოთ ჩამოთვლილი ანალიტიკური იმპერატიული კონსტრუქციებისათვის ძირითადად დამახასიათებელია შემდეგი სპეციფიკური თავისებურებები: ლაკონიზმი, ბრძანებითი ინტონაციის აუცილებლობა, ბრძანების სხვადასხვა ნიუანსის გადმოცემის უნარი.

თავი მმსამმ

იმპერატიული მნიშვნელობის სემანტიკური ინტერპრეტაციები და მათი კლასიფიკაცია

იმპერატივის ზოგადი მნიშვნელობა, როგორც ვ. გრაბიე მიუთითებს, მდგომარეობს იმაში, რომ ყოველთვის გამოხატავს მოსაუბრის სუბიექტურ დამოკიდებულებას მოქმედებისადმი. მისი ძირითადი არსი არის იძულება, რომელიც კონტექსტის მიხედვით შეიძლება შეიცავდეს ბრძანებასაც და სურვილსაც. ამასთან, იმპერატივი არ გამოირიცხავს მოქმედების არც ჰიპოთეტურობას და არც რეალურობას.

როგორც ნ. დობრუშინა მიუთითებს, ბრძანება შეიძლება გამოხატულ იქნეს კატეგორიულობის სხვადასხვა ხარისხით. ამა თუ იმ მოქმედების შესრულება მოსაუბრემ შეიძლება

მსმენელისაგან მოითხოვოს, ან ითხოვოს. კატეგორიული ბრძანების გამოხატვისას მოსაუბრეს თითქოს ეჭვი არ ეპარება, რომ მისი ბრძანება შესრულდება. თხოვნის გადმოცემისას კი ადრესატს შეუძლია არ დაემორჩილოს მსმენელს. ამის მიხედვით ყველა ენაში გამოიყოფა იმპერატიული მნიშვნელობის რამდენიმე ჯგუფი ამა თუ იმ სასაუბრო სიტუაციის მიხედვით. სხვადასხვა მკვლევართა ნაშრომებში ვხვდებით იმპერატიული მნიშვნელობის სემანტიკური ინტერპრეტაციების ურთიერთგანსხვავებულ კლასიფიკაციებს. შინაარსის მიხედვით, იმპერატიული კონსტრუქცია შეიძლება გულისხმობდეს ფაქტიტიურ კაუზაციას (თხოვნა, შეთავაზება და მისთ.) ან პერმისიულ კაუზაციას (ნებართვა, რჩევა), ხოლო იმპერატივის „კერძო მნიშვნელობები“, როგორც ვ. ზრაკოვსკი და ა. ვოლოდინი აღნიშნავენ, ასახავენ სხვადასხვა სიტუაციას და წარმოადგენენ ერთი იმპერატიული მნიშვნელობის სემანტიკურ ინტერპრეტაციებს. მათი კლასიფიციებისას გასათვალისწინებელია სასაუბრო აქტის მონაწილეთა ურთიერთდამოკიდებულება და ასევე მათი მიმართება კაუზირებულ მოქმედებასთან ვ. გრაბიესეულ და ვ. ზრაკოვსკისა და ა. ვოლოდინის მიერ შემოთავაზებულ კლასიფიკაციებზე დაყრდნობით და სათანადო მაგალითების მოშველიებით, ბიბლიისა და თანამედროვე ებრაულ ენაში გამოყავით იმპერატიული მნიშვნელობის ექვსი კერძო ინტერპრეტაცია:

ფაქტიტიური კაუზაცია:

- 1) ბრძანება
- 2) თხოვნა
- 3) ინსტრუქცია

პერმისიული კაუზაცია:

- 4) შემოთავაზება (რეკომენდაცია)
- 5) ნებართვა
- 6) რჩევა

თითოეული ინტერპრეტაცია გაშუქებულია ბიბლიიდან და თანამედროვე მხატვრული ტექსტებიდან, აგრეთვე სასაუბრო ენიდან მოძიებულ საილუსტრაციო მასალაზე დაყრდნობით. როგორც ირკვევა, ბრძანების სემანტიკური ინტერპრეტაცია შეიძლება ჰქონდეთ როგორც II პირის, ასევე I და III პირის ფორმებსაც. სემანტიკური ინტერპრეტაციების იდენტიფიცირებისას მნიშვნელოვანი ფაქტორია სიტუაციის კონტროლის ცნება. როგორც მაგალითებიდან ჩანს, როდესაც ბრძანება II პირისადმი მიმართული, მოსაუბრე უშუალოდ, ვერბალურად ზემოქმედებს მასზე და ამიტომ სიტუაციის კონტროლისუნარიანია. III პირისადმი მიმართული ბრძანებისას კაუზირებულია პირია, რომელიც საუბარში არ მონაწილეობს ამიტომ კონტროლის ფაქტორი ამ შემთხვევაში შესუსტებულია. რაც შეეხება I პირისადმი მიმართულ ბრძანებას, ნ. დობრუშინას მიხედვით, აქ სიტუაციის კონტროლის ფაქტორი ნაკლებად აქტუალური ჩანს.

ბრძანების საიდენტიფიკაციო ნიშნებია:

- ა) კაუზაციის იმპულსი მომდინარეობს მოსაუბრისაგან;
- ბ) კაუზირებული მოქმედების შესრულება მოსაუბრის ინტერესებშია და მსმენელის ნება-სურვილი მისთვის ნაკლებადმნიშვნელოვანია;

გ) სიტუაცია მოსაუბრის კონტროლს ექვემდებარება.

მაგალითები

wayo'mer lo' ta^hbor.

მან კი უთხრა: არ გაიარო! [Nu 20:20].

šē mišām mahēr.

გადი ახლავე აქედან!

ბრძანების ინტერპრეტაცია შეიძლება მიენიჭოს თავაზიანი მიმართვის ფორმებს გარკვეულ სიტუაციაში, მაგალითად, როდესაც პოლიციელი მიმართავს მოქალაქეს:

tēn lī b^hbaqāšā hat^uūdōt: t^udat zhūt, riš'ayōn n^hīga w^ut^udat biṭahōn.

წარმოადგინეთ, გეთაყვა, საბუთები: პირადობის მოწმობა, მართვის უფლება და დაზღვევის მოწმობა.

თხოვნის საიდენტიფიკაციო ნიშნებია: ა) კაუზაციის იმპულსი მომდინარეობს მოსაუბრისაგან; ბ) კაუზირებული მოქმედების შესრულება მოსაუბრის ინტერესებშია.

თხოვნის ინტერპრეტაციის იდენტიფიკაციისათვის მნიშვნელოვან როლს თამაშობს ინტონაცია. როგორც ბიბლიის ენაში, ისე თანამედროვე ებრაულში, თხოვნის გამომხატველი ფორმები ხშირად დაირთავენ ნაწილაკებს:

'al-nā ta^uzōb 'otānū.

და უთხრა: ნუ მიგვატოვებ [Nu 10:31]

'ōd kōs tē ḥānā w^ut^ukabī b^hbaqāšā 'et hā'ōr.

კიდევ ერთი ჭიქა, ხანა, და თუ შეიძლება, შეუქი ჩააქრე.

თხოვნის გამომხატველი წინადადება ხშირად იწყება მიმართვით: ta^ušē lī ṭōbā - „ჰქენით სიკეთე:

ta^ušē lī ṭōbā, t^udabēr 'itāh.

ჰქენი სიკეთე, დაელაპარაკე მას.

თხოვნა შეიძლება გადმოცემულ იყოს იმპერატივის ფორმით, შემარბილებელი ნაწილაკების გარეშე, სათანადო ინტონაციით:

'nī lo' biqqaštī mimkā šūm dābār 'ad hayōm. 'al titnī lo' ha^ugālā hazzo't.

შენთვის დღემდე არაფერი მითხოვია. ნუ მისცემ მას ამ ურემს.

თხოვნის სემანტიკური ინტერპრეტაცია შეიძლება ჰქონდეს არა მხოლოდ II პირის ფორმებს, არამედ I პირის

ფორმებსაც, რომლებიც ერთდროულად თხოვნას და მოწოდებას გადმოსცემენ:

'nī 'ay^upā mikāel. nāšūb habbaytā.

დადლილი ვარ, მიხაელ. დაებრუნდეთ მინ.

თხოვნის სემანტიკური ინტერპრეტაცია III პირის ფორმებს შედარებით იშვიათად აქვთ. თხოვნის ინტერპრეტაციის იდენტიფიკაციისათვის მნიშვნელოვან როლს თამაშობს ინტონაცია, ამასთან, თავაზიანობის ეფექტი იქმნება იმის გამო, რომ მოსაუბრე არ ცდილობს სიტუაციის გაკონტროლებას.

ინსტრუქციის საიდენტიფიკაციო ნიშნებია: კაუზაციის იმპულსი მომდინარეობს მოსაუბრისაგან; ბ) ინსტრუქციის თავისებურებას წარმოადგენს ანონიმ მსმენელთა განუსაზღვრელი სიმრავლის არსებობა. ასეთი ინტერპრეტაცია ბიბლიის ენაში შეიძლება მიეცეს უფლის მცნებებს:

lo' tiršah

არა ჰკლა! [Ex 20:13].

lo' tin'ap

არ იმრუშო! [Ex 20:14].

თანამედროვე ებრაულში ინსტრუქცია იშვიათად გადმოიცემა ზმნური ფორმებით, ამ მიზნით უფრო ხშირად გამოიყენება ინფინიტივი:

l^udabbēr m^uaṭ m^uōd. l^uhištameš raq b^ud^uḥarim 'elēmētarim.

ილაპარაკეთ რაც შეიძლება ნაკლები. მხოლოდ ელემენტარული საუბარი.

ინსტრუქციის მაგალითები ხშირად გვხვდება ქუჩებში წარწერების სახით:

lo' laga'at!

არ შეეხოთ!

lo' liqtōp̄ prahīm!

ყვავილები არ დაკრიფოთ!

მსგავსი სახელმძღვანელო მითითებანი მოიპოვება სხვადასხვა საყოფაცხოვრებო ნივთებზე, წამლებზე, საკვებ პროდუქტებზე:

raq l'šimūš hiṣōnī

მხოლოდ ვარევანი გამოყენებისათვის!

lo' liblōa!

არ ჩაყლაპოთ! (წამალზე)

შეიძლება აღინიშნოს, რომ უმრავლეს შემთხვევაში კაუზირებული მოქმედების შესრულება აქ მსმენელის ინტერესებშია. ამგვარ კონსტრუქციებს ზოგიერთი მკვლევარი გენერალიზებულ კონსტრუქციებსაც უწოდებს.

შეთავაზების საიდენტიფიკაციო ნიშნებია: ა) კაუზაციის იმპულსი მომდინარეობს მოსაუბრისაგან; ბ) კაუზირებული მოქმედების შესრულება მსმენელის ინტერესებშია.

hinē 'aršī l'pāneyka baṭōḅ b'ēneykā šeb

აი, შენს წინაშე ჩემი ქვეყანა; დასახლდი, სადაც მოგეწონება. [Gn 20:15].

tištameš b'ṭelepōn šelī.

ჩემი ტელეფონით ისარგებლე

შეთავაზების სემანტიკური ინტერპრეტაცია ზოგ შემთხვევაში შეიძლება მიეცეს I პირის მრ. რ. ერთობლივი მოქმედების ფორმებს:

l'kū w'nimk'renū layišm'ēlīm w'yādēynū 'al-t'hī-bō.

მოდი, მივიდლოთ იგი იგი ისმაელიანებს, ხელს ნუ ვახლებთ მას [Gn 37:27]

š'ḅū-n'ā b'kūrsōt... nitwakēak bēnēynū 'al hapōlītīqā.

ჩასხედით სავარძლებში... ვიკამათოთ პოლიტიკაზე.

რეკომენდაცია-შეთავაზების გამომხატველ კონსტრუქცი-ებში ხშირად გამოიყენება სიტყვები: rāšūī, k'daī:

hāyā k'daī š'tibdōq 'et haf'sūḅā bamīlōn.

კარგი იქნებოდა, სიტყვის მნიშვნელობა ლექსიკონში მოგეტებნა.

როგორც მაგალითებიდან ჩანს, შეთავაზების სემანტიკური ინტერპრეტაცია შეიძლება ჰქონდეს იმპერატიული პარადიგმის თითქმის ყველა ფორმას.

ნებართვა. საიდენტიფიკაციო ნიშნებია: ა) კაუზაციის იმპულსი მომდინარეობს მოსაუბრისაგან; ბ) კაუზირებული მოქმედების შესრულება მსმენელის ინტერესებშია; გ) მოსაუბრე თავს მსმენელზე მაღლა აყენებს:

kī yiwwālēd w'hāyā šib'at yāmīm taḥat 'immō ūm'cyōm haššmīnī wāhāl'a yērše l'qārban 'iše lay'hōwā

როცა დაიბადება ბოი ან კრავი, ან თიკანი, შეიდი დღე დაჰყოს დედის ქვეშ, მერვე დღიდან და იმის შემდეგ კი სასურველი იქნება ცეცხლზე შეტრუსულ მსხვერპლად უფლისათვის. [Lev 22:27]

ნებართვის ინტერპრეტაცია ბიბლიის ტექსტებში არცთუ იშვიათად აქვს მე-3 პირის ფორმებსაც:

bānīm 'ašer yiwwāl'dū lāhem dōr šlīšī yabō' lāhem biq'hal y'hōwā

შვილებს, მესამე თაობაში რომ ეყოლებათ მათ, შეუძლიათ შევიდნენ უფლის კრებულში [Dt 23:9]

ნებართვის სემანტიკური ინტერპრეტაცია შეიძლება ჰქონდეს იმპერატიული პარადიგმის ყველა ფორმას.

რჩევა-დარიგება

საიდენტიფიკაციო ნიშნები: ა) კაუზაციის იმპულსი მომდინარეობს მოსაუბრისაგან; 2) კაუზირებული მოქმედების შესრულება მსმენელის ინტერესებშია; სიტუაციის კონტროლის ფაქტორი ნაკლებად აქტუალურია.

wayo'mer lāh malak y'hōwā šūbī 'el-g'birtek w'hit'anī taḥat yādeyah

და უთხრა მას უფლის ანგელოზმა: დაბრუნდი და აიტანე შევიწროება მის ხელქვეით [Gn 16:11].

qōr nōrā bāhūš. 'al-nā tāqūmī mimitat'kā.

საშინელი სიცივეა გარეთ. ნუ აღგები ლოვინიდან.

რჩევა-დარიგება ძალზე ხშირად გადმოიცემა ინფინიტივით ან კონსტრუქციით: მოდალური სიტყვა k'dāi + ინფინიტივი:

lo' k'dāi l'hit'aqēš

არ ღირს გაჯიუტება.

ცალკე უნდა გამოვეყოთ სარეკლამო შინაარსის კონსტრუქციები,

რომლებიც შეიძლება გადმოცემული იყოს სხვადასხვა ფორმით: ინფინიტივისა და ნაწილაკების კომბინაციით, მიმღობით, საკუთრივ იმპერატიული ან იმპერფექტივის ფორმებით, ხოლო რაც შეეხება აღნიშნული კონსტრუქციების სემანტიკურ ინტერპრეტაციას, მას ჩვეულებრივ, რჩევის ან რეკომენდაციის ხასიათი აქვს:

"bēyt-lī" mašīa' dirōt ḥadašōt b'kōl ha'ēzorīm.

(გაზეთი "y'dirōt 'aḥrōnōt")

„ბეთ-ლი“ ვთავაზობთ ახალ ბინებს ყველა რაიონში.

რჩევა-დარიგების სემანტიკური ინტერპრეტაცია შეიძლება ჰქონდეს მე-2 და მე-3 პირის ფორმებს, გამოხატ-

ვის გრამატიკული საშუალებები კი საკმაოდ მრავალფეროვანია.

ცალკე უნდა გამოიყოს ფსიქოლოგიური და ემოციური მდგომარეობის, გრძნობის აღმნიშვნელი ზმნები, როგორცაა: zākar- ახსოვდა, dā'ag- ღელავდა, yārē - ეშინოდა, rāgaz - გაბრაზდა, hitbayyēš - რცხვენოდა, kābēd - პატივს სცემდა, hišta'ēr - წუხდა, ნანობდა, šāmaḥ - უხაროდა, āhab - უყვარდა, šākak - დაავიწყდა და მისთ. ჩამოთვლილი ზმნები გარკვეულ სემანტიკურ თავისებურებას გვიჩვენებენ. როგორც ჯ.მ. სედოკი და ა.მ. ცვიკი აღნიშნავენ, „იმპერატივის მეშვეობით არ გადმოიცემა ისეთი მოთხოვნა შესახებ, რაზეც მოსაუბრე ვერ ახორციელებს პირდაპირ კონტროლს. იმპერატივის ადრესატი არ შეიძლება იყოს ნებისმიერი სუბიექტი. ზმნებს, რომელთაც არ მოეპოვებათ აგენტური სუბიექტი, ტენდენცია აქვთ, არ აწარმოონ იმპერატივის ფორმა. ენები, როგორც წესი, ეწინააღმდეგებიან ისეთი იმპერატივების წარმოებას, როგორცაა, მაგ: Be convinced! - დარწმუნებული იყავი! და თუ მსგავსი ფორმები მაინც გვხვდება, ისინი აღიქმებიან როგორც არასტანდარტული ფორმები, და გარკვეულმა პრაგმატულმა ფაქტორებმა უნდა მოახდინონ ამ ანომალიის კომპენსაცია“. ებრაულში ხსენებულ იტიპის ზმნები იმპერატიულ ფორმებს აწარმოებენ. ამ ზმნების შემცველი კონსტრუქციებით ჩვეულებრივ გადმოცემულია შემდეგი სემანტიკური ინტერპრეტაციები: თხოვნა, სურვილი, შეთავაზება:

wayo'mer mōše 'et-hā'am 'al-tirā'ū

და უთხრა მოსემ ხალხს: ნუ გეშინიათ [Ex 20:21]

'al l'rahēm 'alāi

ნუ შემიცოდებ.

აუცილებელია იმის აღნიშვნა, რომ ემოციური და ფსიქოლოგიური მდგომარეობის გამოხატველი ზმნები, რომლებზედაც ზემოთ იყო საუბარი, უფრო ხშირად იხმარება პროპიბიტიური ფორმით:

tiš'al zēydā, tiš'al wē'al t'pāhēd

მკობზე, ზედა, მკითხე და ნუ გეშინია.

აქვე უნდა ვახსენოთ პრევენტიული იმპერატიული კონსტრუქციები.

ისინი გადმოსცემენ გაფრთხილებას, რათა აცილებულ იქნეს ესა თუ ის მოქმედება, რომელიც საზიანოა მსმენელისათვის, მოსაუბრისათვის ან საუბარში არამონაწილე სხვა პირისათვის:

hišāmer l'kā pen-tēdabbēr 'im-ya^uqob_h mitṭōb 'ad-rā'

გაფრთხილდი შენ, რომ არ ილაპარაკო იაკობთან არც კარგი, არც ავი. [Gn 31:4]

tizahēr b'nī 'āmār hā'ab

გაფრთხილდი, შეილო, უთხრა მამამ.

საკმაოდ ძნელია, თითოეულ იმპერატიულ გამონათქვამს მიაკუთვნო შესაბამისი კონკრეტული სემანტიკური ინტერპრეტაცია, მაგრამ სასაუბრო სიტუაციის გათვალისწინებით, ყოველ იმპერატიულ გამონათქვამს ზემოხსენებულ ინტერპრეტაციათაგან მხოლოდ ერთი კონკრეტული მიესადაგება.

თავი მეოთხე

იმპერატივის სინტაქსი

ბრძანებითი წინადადებები ფართოდ გამოიყენება სასაუბრო მეტყველებასა და მხატვრულ ტექსტებში და ისინი გარკვეული სპეციფიკით გამოირჩევიან. ნაშრომის მეოთხე თავში აღწერილია იმპერატიული წინადადებები და მათი თავისებურებები ებრაულში.

1) იმპერატივის სინტაქსურ თავისებურებებზე საუბრისას, უწინარესად უნდა დავასახელოთ ნაცვალსახელური ქვემდებარის უქონლობა მე-2 პირის ბრძანებით წინადადებაში. ქვემდებარის უქონლობა იმპერატიულ წინადადებაში მრავალი ენისათვის დამახასიათებელი მოვლენაა, რაც მნიშვნელოვნად განასხვავებს იმპერატიულ წინადადებას ინდიკატიურისაგან, სადაც აქტანტი ქვემდებარის უქონლობა ბუნებრივია მხოლოდ ანაფორული ელიფსის სიტუაციებში:

არ იქურდო [Ex 20:]

šē mišam mahēr

გადი ახლავე აქედან!

მაგრამ თუ საჭიროა, ლოგიკური მახვილის დასმა ქვემდებარეზე, მაშინ ბრძანებითის ფორმასთან სათანადო ნაცვალსახელიც იხმარება:

qūm 'atā - შენ ადექი!

ზოგჯერ მნიშვნელობის გასაძლიერებლად გვხვდება ქვემდებარის რელუბლიკაციის შემთხვევები:

'atā ya^uqob, 'atā takin 'et hakōl kakā š'gam hī' tihye mukrahā

შენ კი იაკობ, შენ ისე მოამზადებ ყველაფერს, რომ ისიც კი ვალდებული იყოს.

2) თანამედროვე ენისაგან განსხვავებით, რომელსაც საერთოდ ეტყობა სხვადასხვა, მათ შორის სინტაქსური სტრუქტურების გამარტივების ტენდენციები, ბიბლიის ტექსტებში ხშირია რთული წინადადებები, რომლებშიც რამდენიმე (3 ან მეტი) ბრძანებითი წინადადებაა გაერთიანებული:

w'šinantām l'hāneykā w'dibbartā bām b'šibtēkā

b'bhēytekā ub'lekt'kā baderek b'šāk'kā ub'qūmek

და დააზებირებინე ისინი შენს შვილებს, და ილაპარაკე მათ შესახებ შენს სახლში ყოფნისას და ვზაში სიარულისას, დაწოლისას და ადგომისას შენისა. [Dt 6:7]

3) ებრაულ თხრობით წინადადებაში პრედიკატი, ჩვეულებრივ, უსწრებს ქვემდებარეს. ბრძანებით წინადადებაში ნაცვალსახელი, წესისამებრ, ცალკე არ იხმარება, ხოლო იმ შემთხვევებში, როდესაც ქვემდებარე დამოუკიდებელი სახით არის წარმოდგენილი, შეიძლება შეგვხვდეს ასეთი რიგი: P-S ან S-P.

წინადადების მთავარ წევრთა თანამიმდევრობა მკაცრად განსაზღვრული არ არის. რაც შეეხება წინადადების მეორეხარისხოვან წევრებს – განსაზღვრებას, გარემოებასა და ირიბ დამატებას, ისინი, როგორც წესი, წინადადების ბოლოს თავსდება.

4) ბიბლიის ტექსტებში არცთუ იშვიათად გვხვდება იმპერატიული

ფორმები ნაცვალსახელური სუფიქსებით, რომლებიც, ჩვეულებრივ, პირდაპირ დამატებას გადმოსცემენ:

w'im-kakā at'ōse lī hārg'nī nā hārōg

და თუ ასე მიკეთებ, მაშ, ვთხოვ მოძკლა [Nu 11:15].

5) რთულ იმპერატიულ ქვეწყობილ წინადადებაში

დამოკიდებული წინადადებები შეიძლება იყოს:

დამატებითი, რომელიც უკავშირდება მთავარს kī, še ან 'šer lo' (რომ, რაც) კავშირების მეშვეობით.

მიზნის და უკავშირდებოდეს მთავარს კავშირებით: pen - რათა არ, 'šer lo' - რათა არ; რომ არ – ბიბლიის ენაში, თანამედროვე ენაში კი უფრო ხშირად გამოიყენება კავშირი k'dēi še - რათა, še - რომ.

მიზნის და უკავშირდებოდეს მთავარს კავშირებით: pen - რათა არ, 'šer lo' რათა არ; რომ არ – ბიბლიის ენაში, თანამედროვე ენაში კი უფრო ხშირად გამოიყენება კავშირი k'dēi še - რათა, še რომ.

მიზეზის, რომელიც მთავარს kī - რადგან კავშირით უერთდება.

პირობითი, უკავშირდება მთავარს კავშირით 'im თუ

მიმართებითი და უკავშირდება მთავარს მიმართებითი კავშირებით 'šer ან še - რომელიც, რაც.

დროის გარემოებითი, რომელიც უკავშირდება მთავარს კავშირებით līp'nēi še, 'ad še, - სანამ, 'aḥ'rēi še - მის შემდეგ რაც.

ვითარების გარემოებითი დამოკიდებული წინადადება, უკავშირდება მთავარს მიმართებითი კავშირებით ka'sher - როგორც.

დამოკიდებული წინადადება უფრო ხშირად მოსდევს მთავარს, თუმცა შეიძლება შებრუნებული წყობაც გვქონდეს. მოხმობილია სათანადო მაგალითები ბიბლიიდან და თანამედროვე ენიდან.

5) ებრაულში ფართოდ გამოიყენება ინფინიტიური ბრძანებითი კონსტრუქციები, სადაც პრედიკატად ინფინიტივი გამოდის, ბიბლიის ებრაულში აბსოლუტური ინფინიტივი – კატეგორიულ ბრძანებას გამოხატავს, თანამედროვე ენაში კი სხვადასხვა სახის ბრძანებას გადმოსცემს კონსტრუქციული ინფინიტივი.

მაგალითები ბიბლიიდან და თანამედროვე ენიდან:

zākōr 'et-hayyōm hazze

გახსოვდეს ეს დღე! [Ex 13:3]

ōkel zēydā l'haggiš raq b'salāhāt l'bānā, mašqe, gam mayim w'gam tēy w'gam miš w'gam yāin - limzōg raq b'kōs b'lī šeba'

კერძის სუფრაზე მირთმევა, ზედა, მხოლოდ – თეთრი თეფშით, სასმელი, ასევე წყალი, ხაი, ასევე წვენი და ღვინო მხოლოდ უფერო შუშის ჭიქებში უნდა ჩამოისხას.

b'baqāšā l'hikkānēs p'nīmā

შივნით შემობრძანდით, გეთაყვა.

საყოველთაოდ მიღებული თვალსაზრისით, ზმნის ძირითადი სინტაქსური ფუნქციაა წინადადებაში შემასმენლად ყოფნა, რასაც ზმნის პირიანი ფორმები კისრულობენ. ინფინიტივის სემანტიკური და მორფოლოგიური თავისებურებების გათვალისწინებით, ვ. ვინოგრადოვი მას უწოდებს „ზმნურ ნომინატივს“ და აღნიშნავს, რომ ინფინიტივს აქვს „ოთხივე კილოს, მათ შორის იმპერატივის სისტემაში ტრანსპონირების უნარი“, რის შედეგადაც გარკვეულ კონ-

ტექსტურ პირობებში ინფინიტივი გამოდის შემასმენლის როლში, ანუ ასრულებს ზმნის პირველად სინტაქსურ ფუნქციას. როგორც დაენახეთ, ებრაული ინფინიტივი ხშირად გვევლინება ასეთი სინტაქსური ფუნქციის მატარებლად ბრძანებით წინადადებებში.

6) იმპერატიული წინადადებების თავისებურ ტიპს წარმოადგენს ელიფსური კონსტრუქციები ბრძანებითი წინადადებები, რომელშიც გამოტოვებულია ზმნის ფორმა:

b^haqāšā ḥāpīsat qapē

თუ შეიძლება, ყავის შეკვრა (მოძველებით)

yāšār, y^omīnā w^har-kaḵ śmōlā

(იარეთ) პირდაპირ, მარჯვნივ და შეძლევ მარცხნივ.

ასევე ხშირია ერთი სირკონსტანტით გადმოცემული ბრძანებითი წინადადებები:

haḥūšā - მოშორდი! (შდრ. რუს. Вон!)

dayi – კმარა

has – სიჩუმე

დასასრულ უნდა აღნიშნოს, რომ ინფინიტიური და ელიფსური კონსტრუქციები დამახასიათებელია მხოლოდ თანამედროვე ებრაულისთვის. უზმნო წინადადებების წარმოება შესაძლებელია მხოლოდ მე-2 პირის ძირითადი ფორმების ელიპტირებისას. ყველა ჩამოთვლილი ტიპის წინადადებისათვის დამახასიათებელია ბრძანებითი ინტონაცია.

Общая характеристика работы

Современные лингвистические теории (когнитивная семантика, лингвистический функционализм, теория речевого акта) в соответствии с которыми без учета участников речевого акта – говорящего (адресанта) и слушающего (адресата) – без знания коммуникативной ситуации невозможно в общем случае дать адекватное описание семантики предложения и тем самым языка в целом, сделали актуальным коммуникативно-функциональный подход к исследованию языковых единиц. Когнитивная лингвистика отдает предпочтение изучению семантики, теория речевых актов считает главной единицей языка речевой акт, объединяющий то или иное намерение и достигнутый результат, т.е. минимальной единицей коммуникации является не предложение или достигнутый результат, а действие – констатация, вопрос, приказ и т. д.

Р. Якобсон предлагает следующую коммуникативную схему: говорящий (источник локуции) передает сообщение адресату (цели локуции), а третьей составной является само сообщение, высказывание, локуция. Для того, чтобы высказывание выполнило свою функцию, необходим контекст, как объект референции, знакомый адресату и уже имеющий вербальную (языковую форму). Все это создает экстралингвистический контекст. К тому же локуция расписана во времени. Соответственно, ситуационный контекст вместе с языковым контекстом обязательное условие для успешной коммуникации.

Такой подход делает интересным анализ императивных форм и конструкций, которые по своей семантике очень тесно связаны с коммуникативной ситуацией и участниками речевого акта – со слушающим и говорящим. В современной лингвистике коммуникативно-функцио-

нальному фактору уделяется большое внимание в работах В. Храковского, А. Володина, О. Ахмановой и др.

Наша работа посвящена семантике и синтаксису императива в языке Библии (Пятикнижие Моисеево) и в современном иврите. С учетом существующих теорий об императиве и категории наклонения в целом, дана попытка описать семантические особенности императивных форм классического и современного еврейского языка. Работа выполнена в русле современных лингвистических тенденций, с учетом функционализма, экспланаторности языковых явлений. Исследование затрагивает сферы психологии, а также социологические факторы, актуальные для современной лингвистики.

Объект и цель исследования. Описание и систематизация императивных конструкций в языке Библии и в современном иврите с точки зрения их употребления и функции, определение семантического поля категории императива, описание типов императивных предложений и их синтаксических особенностей.

Научная новизна и основные результаты исследования.

1. Комплексное системное описание еврейских императивных конструкций, определение функции и места императива в глагольной системе древнееврейского и современного иврита, классификация конструкций императивной семантики, с учетом конкретной речевой ситуации. Высказано мнение, что к сфере императива наряду с формами 2-го лица можно причислить формы 1-го и 3-го л., хотя они не имеют морфологически выраженных (эксплицитных) форм.

Форма императива подтверждает, что она тесно связана с имперфектом, так как имперфект и императив образуются по одной и той же модели.

Для современного иврита характерна тенденция упрощения – формы императива часто заменены формами имперфекта, так как формы императива производных пород морфологически сложнее, чем формы будущего времени.

2. Впервые представлено описание альтернативных средств выражения императива – инфинитивных и эллиптических конструкций, показаны их модели, коммуникативный потенциал и эффективность в определенных речевых актах.

3. Значительная часть работы уделяется синтаксическим особенностям императива. Описываются и анализируются не только типы предикативных императивных предложений, но и инфинитивные и эллиптические предложения, широко распространенные в разговорной речи.

Отмечено, что в отличие от современного языка, для которого характерна тенденция упрощения различных, в том числе синтаксических структур, в библейских текстах часто встречаются сложные предложения, состоящие из нескольких (3-х и более) предложений.

4. Делается вывод, что императив в библейском еврейском и современном иврите в основном характеризуется морфологическими, лексическими и синтаксическими особенностями того же ряда, что и в других языках. К таким универсальным признакам относятся повелительная интонация, отсутствие местоименного подлежащего, употребление описательных форм для императива 1-го и 3-го лица, реализация апеллятивной функции.

Методы исследования. Работа выполнена с учетом современных лингвистических тенденций – когнитивно-психологических, коммуникативно-функциональных, социологических факторов. В ходе исследования применялись метод лингвистического наблюдения и описания, метод контекстологического анализа, методика семантических полей.

Материалом исследования послужили тексты Библии (Пятикнижие Моисеево), образцы из современной художественной прозы, а так же примеры газетных текстов и живой разговорной речи.

Практическая ценность. Материалы и результаты диссертации найдут практическое применение в учебном процессе и научно-исследовательской деятельности в области гебраистики и общесемитского языкознания. Полученные в ходе исследования данные о семантике и синтаксических особенностях императива в классическом и современном иврите представляют определенный интерес и с точки зрения лингвистической типологии.

Апробация работы. По теме диссертации были сделаны доклады на научных конференциях (X, XI международные конференции по иудаике. Москва, 2003, 2005). Основные положения и выводы диссертации отражены в 3-х публикациях (Труды Тбилисского государственного университета, «Перспектива-XXI, «Семитологические штудии»).

Структура и содержание диссертации. Диссертация состоит из введения, четырех глав, выводов и библиографического списка, включающего работы авторов на грузинском, русском, английском, немецком и языках, списка словарей. Работа состоит из 120 компьютерных страниц.

Во введении определяется предмет и цель работы, обосновывается актуальность, а также теоретическая и практическая значимость исследования, ее научная новизна, дана характеристика исследуемого материала и методы анализа, излагается структура диссертации.

ГЛАВА ПЕРВАЯ

Место и функция императива в системе глагольных категорий.

Традиционно императив рассматривается как одна из форм категории наклонения. Суть императива, т. е. повелительного наклонения состоит в том, чтобы побудить или вынудить слушателя выполнить то или иное действие. Императив как одна из форм наклонения глагола существует во всех известных до сих пор языках, хотя не всегда имеет специальную форму. Категория наклонения тесно связана с понятием модальности. Модальность – это категория, выражающая то или иное отношение высказывания к реальности и отношение говорящего (редко – слушающего) к сообщению. Модальность подразумевает восприятие реальности говорящим. Формой того или иного наклонения говорящий может выразить свое отношение к действию, выраженному глаголом.

В иврите, как и в других языках, основным средством выражения функционально-семантической категории модальности является наклонение. Наклонений четыре: прямое наклонение (индикатив) и косвенные – императив, условное (юссив) и увещательное (когортатив).

Хотя существует и нетрадиционная трактовка. Именно императив обладает такими специфическими семантическими и формальными особенностями, которые дают основание многим лингвистам (В. Виноградов, Д. Штелинг, А. Пазухин, Р. Якобсон и др.) исключить императив из категории наклонения, так как по их мнению,

если другие наклонения не связаны с коммуникативной рамкой, то императив служит специально для выражения одного из коммуникативных функторов.

В. Храковский и А. Володин, на которых мы часто ссылаемся, при рассмотрении семантики императива в результате сопоставительного анализа индикативной и императивной парадигм различных языков считают, что как по содержательным так и по формальным соображениям императив следует описывать, не включая его в категорию наклонения. Наклонение характеризует реальность/нереальность факта с точки зрения говорящего, а время является возможностью существования реальности, поэтому время – субкатегория наклонения. Что касается императива, он обладает специфической апеллятивной функцией, по содержанию он не является ни реальным, ни ирреальным, поэтому императив принципиально отличается от категории наклонения (В. Храковский и А. Володин, Семантика и типология императива. Ленинград, 1986).

В традиционных грамматиках еврейского языка императив трактуется как категория наклонения, хотя некоторые гебраисты придерживаются иного мнения. Согласно Х. Розену, определить категориальный статус императива довольно сложно, так как он не относится ни к категории времени, ни к категории наклонения, поэтому его, подобно категории инфинитива, следует включить в систему вербоидов (H. Rosen, Contemporary Hebrew. Paris, 1977).

С целью определения места императива в глагольной системе древнееврейского языка и современного иврита, в данной главе предпринята попытка уточнить его функциональное назначение с учетом следующих основных моментов:

Интонация, которая входит в число обязательных формальных признаков любого предложения. Повествовательные, вопросительные и восклицательные предложения отличаются собственной специфической интонацией. Императивная интонация особенно важна в тех случаях, когда в императивном предложении употребляются не собственно императивные формы, а формы индикатива или инфинитива. В ряде случаев интонация служит средством для разрешения омонимии: императивное/неимперативное употребление формы.

Морфонологическое строение, что также обуславливает специфичность императива в системе наклонений глагола.

Согласно Э. Кучеру, форма императива свидетельствует, что он тесно связан с имперфектом, поскольку оба – имперфект и императив образуются по одной и той же модели (Kutcher E. A History of the Hebrew Language. Jerusalem, 1983). Императив имеет собственные формы только для 2-го лица. Для 3-го лица, как правило, употребляются формы имперфекта.

Для современного иврита характерна склонность к замене форм императива формами будущего времени 2-го лица. Замещение форм императива есть результат упрощения системы, так как в производных породах формы императива морфологически сложнее, чем формы будущего времени. Вытеснение форм императива формами будущего времени характерно преимущественно для глагольных пород Nif'al, Hif'il Hitpa'el.

Традиционно принято считать, что по содержанию формы императива отражают референтную ситуацию апеллятивного общения (=побудительную ситуацию), включающую двух участников – говорящего и слушающего. Наиболее распространенным является мнение, что исполнителем побуждаемого и запрещаемого действия

может быть только слушающий (=адресат). При таком подходе в парадигму императива могут входить только формы 2-го лица, обозначающие, что исполнителем казулируемого действия является слушающий (адресат).

Мы согласны с мнением В. Храковского и А. Володина о том что к сфере императива относятся не только случаи, когда исполнителем является либо говорящий (1 л. ед.ч), либо лицо, не участвующее в речевом акте (3-е л.), либо любая комбинация всех перечисленных лиц. Как известно, существуют языки, где императивная парадигма включает также морфологически выраженные формы 1 л. (прибалто-финские, белорусский и т.д.). Средства выражения императива обычно связаны с дейктическими категориями и развиты для 2-го лица более чем для 1-го и 3-го лиц. Формы императива для 1-го и 3-го л. часто бывают аналитическими.

Мы солидарны с распространенным мнением о том, что довольно сложно однозначно определить место императива в системе глагольных категорий, поскольку по функции и строению парадигмы императив отличается от других наклонений. Однако, наклонение – это грамматическая категория, определяющая модальность действия, которая обозначает отношение действия к модальности, устанавливаемое говорящим лицом. В иврите, так же как и в других языках, основным средством выражения функционально-семантической категории модальности является наклонение глагола. Если индикатив – прямое наклонение является обязательной формой категории наклонения, то из косвенных наклонений обязательной формой является императив, поэтому, с нашей точки зрения, несмотря на ряд фонетических, морфологических и синтаксических особенностей, императив – средство предикативной модальности и его следует рассматривать как одну из форм наклонения.

ГЛАВА ВТОРАЯ

Альтернативные средства выражения императива.

В иврите, подобно другим языкам, альтернативные средства выражения императива довольно разнообразны и характеризуются определенными семантическими особенностями. В частности, выражение императива здесь возможно не только формами повелительного наклонения, но и формами индикатива, юссива и в первую очередь, инфинитива, случаи употребления которого в качестве императива наиболее часты. В библейских текстах категорический приказ нередко передается посредством абсолютного инфинитива:

zākōr 'et yōm haššābāt

Помни день субботний [Ex 20:8]

В современном иврите различные нюансы императива выражает сочетаемый инфинитив (*infinitivus constructus*). В этой главе рассматриваются различные варианты инфинитивных императивных конструкций:

1^c+inf. cstr. – для выражения категорического приказа, например:

lištōq - молчать!

lo' l'hikkanēs! - Не входить!

Для императива, выраженного инфинитивом, характерна экспрессивность и категоричность, особенно для т.н. «инструктивного императива» и прохитива, передающие указание или запрет, адресованный анонимным слушателям.

Кроме категорического приказа, комбинацией инфинитива с предлогом 1^c и частицами можно выразить вежливое обращение. Вообще в императивных конструкциях с личными и безличными формами глагола широко

употребляются как усилительные так и смягчающие частицы *nā*, *anā*, *b°baqāšā*, при побуждении *hābā*:

nā *lišgōr* *'et* *haddelet*.

Закройте дверь, пожалуйста!

hābā *lištōt!*

Давайте выпьем!

b°baqāšā *l°hikkanēs*

Заходите пожалуйста!

В современном языке встречаются также сочетания inf. cstr. собственно императивными и имперфектными формами глагола *'ūlaī tō'il*, *hō'el-na'*, *hō'el-na' biṭūbkā*, по значению близки к формам вежливого обращения «будьте добры», «сделайте одолжение»:

hō'el-na' biṭūbkā l°targēm

Будьте добры, переведите!

'ūlaī tō'il l°sappēr 'al kaḵ yōtēr pērūt.

Будьте добры, расскажите об этом более подробно.

Кроме инфинитивных конструкций, категорический приказ, предостережение часто выражены абстрактными именами существительными: *z°hīrūt* – *осторожно!* *has* – *тишина!*

Просьбу, приказ, либо другие нюансы обращения ко 2-му лицу можно выразить т.н. эллиптическими конструкциями, в которых опускаются глагольные формы императива:

b°baqāšā ḥapīsat qarē.

Пачку кофе, пожалуйста!

Такие конструкции отличаются экспрессивностью, выражают характер взаимоотношений коммуникантов и употребляются в определенных разговорных ситуациях (напр. в бытовой сфере, в условиях дефицита времени, на улице).

Для всех вышеперечисленных аналитических императивных конструкций характерны следующие специфические особенности: лаконизм, необходимость соответствующей интонации, способность выражения различных нюансов императива.

ГЛАВА ТРЕТЬЯ

Семантические интерпретации императивного значения и их классификация.

Общее значение императива, как указывает В. Грабье, состоит в том, что оно всегда выражает субъективное отношение к действию. Основная его суть – это побуждение, которое по контексту может подразумевать и приказ и желание. Вместе с тем императив не исключает ни гипотетичность, ни реальность действия.

Исходя из этого, во всех языках выделяется несколько групп императивного значения. В работах разных исследователей встречаются различные классификации семантических интерпретаций императивного значения. По содержанию императивная конструкция может подразумевать фактитивную (просьба, приказ, предложение) или пермиссивную каузацию (разрешение, совет), а «частные значения», как отмечают В. Храковский и А. Володин, отражают различные ситуации и представляют собой семантические интерпретации одного императивного значения. При классификации важно учитывать взаимоотношения участников и их отношение к каузируемому действию. Опираясь на классификацию предложенные В. Грабье а

также В. Храковским и А. Володиным, на примерах из Библии и современного иврита мы выделяем шесть частных интерпретаций императивного значения.

Фактитивная каузация:

- 1) Приказ
- 2) Просьба
- 3) Инструкция

Пермиссивная каузация:

- 4) Предложение (рекомендация)
- 5) Разрешение
- 6) Совет

На примерах из Библии и современных художественных текстов, а также разговорной речи рассматривается каждая интерпретация.

Довольно сложно каждому императивному высказыванию с точностью приписать соответствующую семантическую интерпретацию, однако с учетом конкретной разговорной ситуации каждому такому высказыванию в принципе может быть дана лишь одна из вышеперечисленных интерпретаций.

ГЛАВА ЧЕТВЕРТАЯ

Синтаксис императива.

Повелительные предложения широко употребляются в разговорной речи и художественных текстах и отличаются определенной спецификой. В четвертой главе работы описываются типы императивных предложений, их структура и основные синтаксические особенности.

1) В первую очередь следует назвать отсутствие местоименного подлежащего в повелительном предложении. Отсутствие подлежащего в императивном предложении явление характерное для многих языков, что значительно отличает императивные предложения от

индикативных, где отсутствие актантного существительного естественно только в ситуации анафорического эллипсиса.

lo' tignob

Не кради! [Ex 20:]

šē mišam mahēr

Выйди сейчас же оттуда!

Однако если возникает необходимость логического ударения, с формой императива употребляется соответствующее местоимение:

qūm 'atā

Встань ты!

2) В отличие от современного языка, для которого характерна тенденция упрощения структур, в том числе синтаксических, в библейских текстах часто встречаются сложные предложения, состоящие из нескольких (3-х и более) повелительных предложений. Приведены соответствующие примеры из Библии.

Порядок членов предложений не имеет строгих правил, что касается второстепенных членов — определения, дополнения и обстоятельства, они располагаются, как правило, в конце предложения.

3) В текстах Библии нередко встречаются императивные формы с местоименными суффиксами, передающими прямое дополнение:

w'im-kaḳā 'at-'oše lī hārg'nī nā' hārōg

Когда так поступаешь со мной, лучше умертви меня [Nu 11:15].

4) В сложноподчиненном предложении подчиненные предложения могут быть:

Дополнительными, которые соединяются с главным предложением союзами kī, še - *что, чтобы*.

Цели - с союзами pen, ^ašer lo' *чтобы не* (в языке Библии) k^edēt še - *чтобы* (в современном иврите).

Причины - с союзом kī - *так что, потому что*.

Условные - с союзом 'im - *если*.

Определительные - с союзом ^ašer, še - *который*.

Обстоятельства времени - с союзом līpnēt še - *перед тем как*, 'ad še - *до того как*, 'aḥ^arētī še - *после того как*.

Обстоятельства образа действия - с союзом ka^ašer - *как*.

Приведены соответствующие примеры из библейских текстов и современного языка.

5) В современном иврите широко употребляются инфинитивные повелительные конструкции, в которых качестве предиката выступает инфинитив.

Согласно общепринятой точки зрения, основная синтаксическая функция глагола - выступать в предложении в роли сказуемого посредством финитных форм глагола. Учитывая семантические и морфологические особенности инфинитива, В. Виноградов называет его «глагольным номинативом» и отмечает, что инфинитив обладает способностью транспонирования в системе всех четырех наклонений, в том числе императива, в результате чего в определенных контекстных условиях инфинитив выступает в роли сказуемого, то есть выполняет главную синтаксическую функцию глагола.

6) Особый тип императивных конструкций составляют эллиптические конструкции с отсутствующим глаголом:

yāšār, y^emīnā w^eḥar-kaḳ śmōlā

Прямо, направо и потом налево.

Так же часты повелительные предложения, выраженные одним сирконтактом:

ḥaḥūšā - *Вон!*

daī - *Довольно!*

has *Тишина!*

В заключении следует отметить, что инфинитивные и эллиптические конструкции характерны только для современного иврита.

Основной формальной особенностью вышеперечисленных конструкций является императивная интонация.

დისერტაციის თემასთან დაკავშირებით ავტორს გამოქვეყნებული აქვს შემდეგი შრომები:

Содержание диссертации отражено в следующих публикациях:

The results of the dissertation are published in the following papers:

1. იმპერატივის ადგილის განსაზღვრისათვის ბიბლიის ებრაული ზმნის სისტემაში. ი. ჯავახიშვილის სახ. თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტის შრომები, აღმოსავლეთმცოდნეობის სერია, 341, თბილისი, 2002;
2. იმპერატიული მნიშვნელობის სემანტიკური ინტერპრეტაციები და მათი კლასიფიკაცია ბიბლიის ებრაულში. პერსპექტივა-XXI, თბილისი, 2002;
3. იმპერატივის გამოხატვის ალტერნატიული საშუალებები ებრაულ ენაში, სემიოლოგიური ძიებანი, თბილისი, 2003.

მოხსენებათა თეზისები:

1. იმპერატიული წინადადების სინტაქსური თავისებურებანი ბიბლიისა და თანამედროვე ებრაულში. აკად. კოტე წერეთლის დაბადების 85 წლისთავისადმი მიძღვნილი საერთაშორისო სამეცნიერო კონფერენციის მასალები, თბილისი, 2005.

ტირაჟი 100

პოლიგრაფიული ცენტრი
„ბარტონი“

ქ. თბილისი, კოსტავას ქ. №14